

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 904"652"(497.115)
255.26(398)"01"
930.2:003.341(=124'02)(398)
ИД: 203425804

АСИСТ. МР БРАНКА М. ГУГОЉ¹

АСС. ДАНИЈЕЛА Т. ТЕШИЋ РАДОВАНОВИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ИСТОРИЈУ УМЕТНОСТИ

О ПОРЕКЛУ АНТИНОЈЕВОГ КУЛТА У РИМСКОМ НАСЕЉУ КОД СОЧАНИЦЕ

САЖЕТАК. Римско насеље, које се налазило на месту данашњег села Сочаница, на Косову и Метохији, убраја се у мали број насеља, у европским провинцијама Римског царства, у којима је епиграфски потврђено постојање култа посвећеног Хадријановом љубимцу Антиноју. Више аутора је писало о пореклу Антинојевог култа у Сочаници. У раду се разматрају њихови ставови и предлажу нова решења, заснована на скорашњим истраживањима ове проблематике.

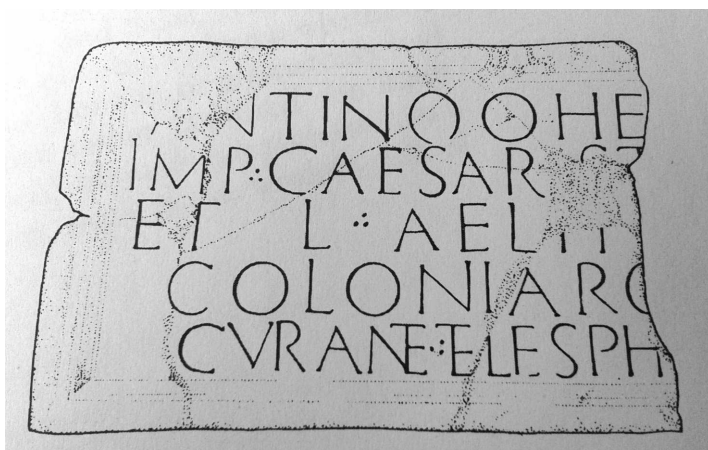
КЉУЧНЕ РЕЧИ: Антиној, храм, култ, Хадријан, Муниципијум ДД, Сочаница

---

¹ b.gugolj@gmail.com

² d.tesic@yahoo.com

Римско насеље у Сочаници, које је било центар веће рудничке области,³ економски и градитељски успон доживљава за време династије Антонина. Управо овом периоду припада изградња храма, једине грађевине на простору за који се мисли да представља форум,⁴ а која је сачувана током преградње у IV веку и уклопљена у ново урбано језгро. Испод некадашњег трема храма пронађен је фрагментовани натпис. На основу места налаза и облика споменика, претпоставља се да је стајао на pročелу храма (Чершков, 1970, стр. 65).

СЛИКА 1: Цртеж Антинојевог натписа из Сочанице. ПРЕУЗЕТО ИЗ ПЕТРОВИЋ (1975, Т. V, ФИГ. 12)

Натпис је први публиковао Емил Чершков (1970) чија интерпретација је гласила:

Antinoo he[roo] .....[et pro salute]
 Imp(eratoris) caesaris T[raiani Hadriani Aug(usti)]
 et L(uci) Aeli(i) [Traiani Hadriani Aug(usti) fil(ii)]..
 coloni arg(entarii)....
 curante Telesph(oro)....

³ О статусу насеља и територији која му је припадала в.: Душанић (2003, стр. 241–261).

⁴ Простор форума у Сочаници у потпуности је преправљен крајем III века. Током преградње старији просторни склоп није поштован, осим у случају храма, који остаје централна грађевина и у новом распореду објеката (Чершков, 1970, стр. 22-25).

Убрзо после Чершкова, натпис је публиковао Слободан Душанић (1971) који је предложио ново читање:

Antinoo he[roi aedem (?) iussu]
 Imp(eratoris) Caesaris T[raiani Hadriani Aug(usti)]
 et L. Aelii [Caesaris Aug(usti) f(iilii)]..
 coloni arg[entarium Dardanicarum]
 curante Telesph[oro ?proc(uratore) Aug(usti) lib(erto) fec(erunt)]

Реконструкција С. Душанића, прихваћена од стране већег броја аутора, доноси неколико чињеница битних за разматрање. Пре свега, оно што је још Чершков запазио, то је посвета хероју Антиноју, која недвосмислено говори да је Хадријанов љубимац на неки начин био поштован у Сочаници. Антиној је био младић пореклом из Битиније, кога је Хадријан угледао на једном од својих бројних путовања (Syme, 1988). Из текстова античких писаца познато је да је цар младића повео са собом и да су били нераздвојни све до Антинојеве трагичне смрти. Природа њиховог односа и околности Антинојеве смрти нису до краја разјашњени. Хадријан је 130. године посетио Египат. Током крстарења Нилом, на коме га је пратио Антиној, цар је изгубио миљеника. Према званичној верзији догађаја Антиној је пао са брода током крстарења Нилом и изгубио живот (Dill, 1905, стр. 545). Веома рано појавило се мишљење да је Антинојева смрт добровољна жртва за здравље остарелог императора.⁵ Антички писци, а најопширније Касије Дион, говоре о догађајима који су уследили: на месту где је нађено тело дављеника, Хадријан је обновио град, који је назван Антинополис (Birley, 2000, стр. 166; Vout, 2005, стр. 155). Египатски свештеници објавили су цару да се у сазвежђу Орла (Aquila) појавила нова звезда, која је одмах названа по Антиноју (Dill, 1905, стр. 545). Убрзо је Антиној деификован по царевој жељи, а његов култ се почео ширити од Египта, преко Мале Азије, ка Грчкој. У Битинији је подигнут храм у част новог бога, а Паусанија је писао да је храм подигнут и у Мантинеји у Аркадији,⁶ на иницијативу

⁵ Позната је царева наклоњеност астрологији и магији, те су још савременици смтарали да је Антинојева смрт могла бити део неког магијског ритуала. Ипак, како се на самоубиство није гледало благонаклоно (Voisin, 1987, стр. 257-280) било је неопходно показати да је младићева смрт несретан случај. На тај начин Антиној је могао добити почаст које му је цар наменио, али и право на погребни ритуал, које је могло бити ускраћено самоубицама. Voisin (1987) сматра да није случајно што правила Дијаниног и Антинојевог културног колегија посебну пажњу посвећују ускраћивању погребна у случају самоубиства.

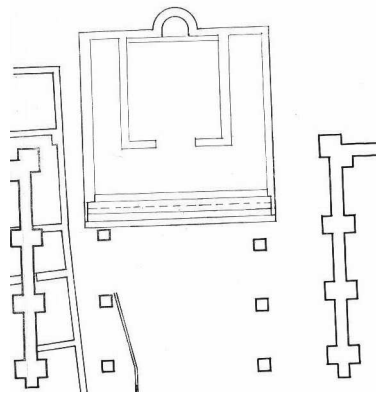
самог цара, који је овде установио и игре у част вољеног младића (Vout, 2007, стр. 155). Хадријан је активно учествовао у увођењу новог култа, олтари и статуе подизани су широм Царства (Birley, 2000, стр. 166). Познато је да је сачуван изузетно велики број ликовних представа Антиноја, статуа, рељефа, представа на новцу, балсамарија (Vujić, 1994; Mosch, 2001; Ragni, 2012; Cadario, 2012; Heath, 2006). Нема сумње да је дар један број ових предмета имао култну намену. Бројност овог материјала у великој је несразмери с релативно малим бројем култних места и епиграфских споменика који сведоче о култу новог бога, што свакако говори да је култ Антиноја који је установио Хадријан, био кратког века. У европском делу Римског царства, по свему судећи, култ Антиноја одбачен је одмах после цареве смрти. Римљани су с негодовањем прихватили цареву опсесију младим Битињанином, као и претерану реакцију на Антинојеву смрт. Нови бог није радо прихваћен на Западу. Непосредно након цареве смрти, највероватније као наставак његовог спора са Сенатом, почело је брисање сећања на Антиноја, *damnatio memoriae* (Grenier, 1986, стр.220). То је разлог што велики број ликовних представа Антиноја прати тек неколико епиграфских споменика. Храм у Сочаници је у новим околностима посвећен Јупитеру Капитолинском (Чершков, 1970, стр.83). На Истоку се постојање култа може пратити све до четвртог века. Хадријан уноси у Антинојев култ неке елементе популарних оријенталних култова, који су везани за загробни живот и лично спасење, што га је учинило популарним међу широким слојевима становништва. Перцепција Антиноја била је слична перцепцији Христа, па је Антиној био мета напада црквених отаца, који су желели да промене ову слику. Због непријатељства хришћана према Антиноју, паганска аристократија у Риму, у IV веку, за време владавине Јулијана Апостате, ставља Антинојев лик на златнике (Vout, 2005, стр. 66; Šašel Kos, 2009, стр. 185). Победа хришћанства задала је коначни ударац поштовању Антиноја, на западу и на истоку Римског царства.

У првом реду натписа, након посвете хероју Антиноју, С. Душанић (1971, стр. 244) је предложио читање: *aedem iussu*, тумачећи овај натпис као подстрек за подизање храма. Постоје мишљења да уместо *aedem* треба читати *statuam* (Voisin, 1987, стр. 265). Расположиви подаци и стање истражености локалитета у Соча-

⁶ Према традиционалном веровању становништво Битиније, Клаудиополиса, потиче из Мантинеје у Аркадији. Често се Антиној везује за аркадијска божанства, пре свих Хермеса и Пана.

ници не дозвољавају коначан суд, ипак добро утемељену тврдњу о постојању храма Антиноја у Сочаници прихватило је више аутора (Dobruna – Salihu 2011; Душанић 1971; Јовановић 2006; Чершков 1970; Šašel – Kos 2009).

Храм у Сочаници саграђен је као тетрастилни простилон, на високој бази. Имао је квадратну основу и правоугаону целу, која је била окружена тремом. Припада једноставним провинцијским храмовима, који су грађени крајем I и почетком II века (Dobruna – Salihu, 2011, стр. 282; Чершков, 1970, стр. 22).

Слика 2: Основа Антинојевог храма у Сочаници. ПРЕУЗЕТО ИЗ: ЧЕРШКОВ (1970, ПРИЛОГ III).

СЛИКА 3: ОСТАЦИ ХРАМА У СОЧАНИЦИ.

Натпис, који у другом и трећем реду помиње цара Хадријана и његовог цезара Луција Елија,⁷ изградњу сочаничког храма, односно посвету Антиноју ставља у године 136 – 137., када је Луције Елије био савладар. Последња два реда говоре да су дедиканти натписа колони (закупци) сочаничких рудника, на челу са прокуратором Телесфором, који је вероватно царски ослобођеник, пореклом са Истока (Душанић, 1971, стр. 247).

Присуство досељеника са Оријента у мезијским рударским областима потврђено је у више наврата (Душанић 1971; Јовановић 2006; Милин 2002). Они су били високо квалификовани металур-

⁷ Хадријан је усвојио Луција Елија 136. године. Луције Елије убрзо је проглашен за савладара, а умро је у јануару 138. (Dušanić, 1971, стр. 245; Šašel Kos, 2009, стр. 181)

зи, веома битан економски чинилац у провинцији која је рударска, али и аграрна, и где је било потребно робовски рад, у великој мери, усмерити ка обради земљишта. Сочаница није изузетак у овом процесу, мада показује одређене специфичности. Истраживање сочаничких некропола, вршена у више наврата (Јовановић 2006; Фидановски 1988; Чершков 1970), показало је да је на овом локалитету однос инхуминираних једнак броју кремираних покојника, док је на другим локалитетима у Горњој Мезији однос кремације према инхумацији 2:1 (Јовановић, 2006, стр. 32). Сахрањивање инхумацијом се обично, на простору Горње Мезије, тумачи као страни утицај и везује за досељенике из источних провинција Царства. Упркос томе, што је овај став донекле ревидиран последњих година (Михајловић, 2011), бројни налази потврђују да разлог овако великог броја инхуминираних покојника у Сочаници може бити велика заједница Оријенталаца. Епиграфски споменици, антропоници на надгробним споменицима, форме сахрањивања и гробни прилози – упућују на досељенике из Мале Азије (Душанић 1971; Јовановић 2006; Милин 2002). С. Душанић је изнео тезу да је на Хадријанов захтев једна већа група Битињана, радника на крупним царским поседима, пресељена у Дарданију. Обично се и изградња храма, посвећеног новом богу везивала за ове досељенике пореклом из Битиније (Душанић 1971; Јовановић 2006). На основу специфичних форми сахрањивања, саркофага и накита, чији украси указују на култну заједницу Кибеле и Диониса – Сабазија, као и појаве флоралних златних аплика у гробном материјалу, А. Јовановић (2006, стр. 32) је закључио да се ради о досељеницима из Анадолије, вероватно из Битиније, чиме је Душановићево тумачење потврђено.

Култ Антиноја био је синкретичког карактера. Одмах након смрти у Нилу, Антиној је поистовећен са Озирисом, а као Озирис или Серапис често је поштован заједно са Изидом. Изједначаван је и са Аполоном, Силваном, Дионисом, Хермесом, Паном, речним божанствима, Беленусом, Вертумнусом, Асклепијем. Може се закључити да је Антиној повезиван са култовима божанстава која имају исцелитељску улогу, са божанствима која одликује младост и лепота, као и оним везаним за шуму и природу. Антички извори помињу и пророчку димензију култа (Fishwick, 1990, стр. 129; Vout, 2007, стр. 65). Као што је већ речено, у европском делу Римског царства мало је непосредних доказа о постојању и трајању овог култа. Поред Сочанице, храм Антиноја одавно је посведочен и у Лануввијуму (Blandin Colburn, 1914; Gauckler, 1908;

Rizzo, 1908; Šašel Kos, 2009). Последња деценија донела је нека открића, која битно мењају досадашња сазнања о поштовању Антиноја на Западу. У Хадријановој вили у Тиволију, после деценија истраживања, откривен је Антиноејон. Реч је о комплексу посвећеном Антиноју, који укључује храм и гроб или кенотаф хероја (Mari & Sgalambro, 2007; Salza Prina Ricotti, 2002-2003). У Карнунтуму, у оквиру већег култног простора, откривен је фрагментовани архитрав с натписом у коме се помиње Луције Елије и по свему судећи, Антиној, што би могло да указује на постојање храма (Mrav, 2003; Piso, 2003; Šašel Kos, 2009).

Натпис из Ланувијума важан је извор податка о Антинојевом култу.⁸ Ланувијум је град у околини Рима у коме су цареви, још од времена Августа имали поседе. Било је то омиљено бораиште чланова царске породице као и римске аристократије.⁹ У Ланувијуму је постојала и већа заједница царских робова и ослобођеника, пореклом Грка и Оријенталаца. Управо се у кругу ових људи, дубоко оданих царској породици, могао развити култ Антиноја. Колегиј Дијане и Антиноја формиран је 133. године, а може се претпоставити да је цар био упознат са његовим формирањем. У натпису су детаљно описане обавезе и права чланова колегија, који је укључивао слободне грађане, али и робове. Наведени су ритуали, као и празници који се славе. Плоча са натписом, откривена 1816. године у рушевинама Ланувијума, била је, како се из натписа сазнаје, постављена на унутрашњем зиду портика Антинојевог храма. Натпис даље говори да се то догодило 136. године, по налогу патрона колегија и локалног магната Цезенија Руфуса (Caesennius Rufus) (Beard, North, Price, 1998, стр. 294; Dill, 1905, стр. 260; Horsley, 1997, стр. 101). Поред овог натписа, о поштовању Антиноја у Ланувијуму сведочи и рељеф Антиноја Силвана (Gauckler, 1908; Rizzo, 1909). Рељеф, рад Антонианоса из Афродизије (Antoniano d'Afrodisia) пронађен је 1908. године, у дворишту античке виле (Rizzo, 1909, стр. 4). Потребно је нагласити да је култ

⁸ О овом натпису, који је откривен 1816. године, писали су Mommsen (1834), Dill (1905), Rebillard (2009), Horsley (1997), Harrill (1998) и други. Натпис је значајан за познавање Антинојевог култа, али и за познавање других колегија и правила која су за чланове важила, па је много пута публикован и цитиран. Овде је наведен само део обимне литературе. Т. Mommsen је сматрао да је у питању фунерарни колегиј, али ново читање Е. Rebillard предлаже уместо [in fune]ra читање [ad facienda sac]ra, односно култни колегиј.

⁹ Хадријан је поделио колонима земљу у околини Ланувија. Марко Аурелије је рођен у породичној вили у Ланувијуму. (Blandin Colburn, 1914, стр. 20)

Силвана по први и последњи пут нашао одраза у империјалној иконографији за време Хадријана и његових непосредних наследника (Dorsey, 1992, стр. 102). Узимајући у обзир ову чињеницу, као и квалитет рељефа који приказује Хадријановог омиљеног поданика, може се помишљати да је дело наручио неко из царевог блиског окружења, а можда и сам Хадријан. У том случају рељеф би могао бити протумачен као одраз царево личне религије, која укључује поштовање римске традиције, али и отвореност за култове који долазе са Истока (Dorsey, 1992, стр. 102). Такође, изједначавање Силвана и Антиноја могло је имати за циљ да се преко идентификације с римским божанством, које је било популарно у нижим слојевима и приватном култу, Антиној приближи италском становништву.

За сада нема доказа о Хадријановом непосредном ангажовању у Ланувијуму. Када је у питању комплекс у вили у Тиволију, ситуација је много јаснија. Познато је да је Хадријан био неуморни градитељ, да су га на путовањима пратили архитекте и мајстори, да је и сам често учествовао у градитељским подухватима. Управо су у Тиволију Хадријанове градитељске склоности и амбиције дошле до пуног израза, ту је за себе конструисао прави град, склониште од буке и сплетки Рима (Salza Prina Ricotti, 2001). Известно је да се у том, цару примереном простору, морало наћи и место за прерано страдалог младића – миљеника. Недавно је добијена и коначана потврда ове претпоставке. Откриће Антинојона (Antinoeion), 2002. године, показало је да је простор намењен Антиноју имао сложен архитектонски програм. Основни делови просторног склопа су трем у облику екседре и правоугаони теменос, у оквиру кога су се налазила два храма, обелиск, бројне статуе, канали испуњени водом и алеје палми, као асоцијација на Египат и Антинојеву смрт у Нилу. Истакнуто место било је посвећено гробу (кенотафу), који се налазио иза зида екседре (Mari & Sgalambro, 2007). Припреме за изградњу комплекса започеле су, судећи према печатима са опека, одмах после Антинојеве смрти, док се изградња комплекса ставља у период од 134. до 138. године. Несумњива је фунерарна и комеморативна функција овог места, sacrariuma у коме се поред бројних Антинојевих статуа, нашао и већи број египатских божанства, па чак и неки фараони, окупљени у част новог бога (Salza Prina Ricotti, 2001). Данас је тешко дати одговор коме су посвећена два храма која су се налазила у комплексу, јер је сакрални простор веома рано изгубио на значају, да би доцније био уништен у пљачкашким похо-

дима и нестручним ископавањима. Статуете које су чиниле богат скулпторални програм светилишта данас се налазе у музејима широм Европе. Остаци грађевина уништавани су пољопривредним радовима, а грађевински материјал секундарно коришћен на околним имањима. Иако су везе с Антинојем несумњиве и вишеструко потврђене, за сада је нејасно како је култ био формулисан. Аналогије просторног решења с организацијом простора у Изидиним светилиштима упућују на египатску култну праксу у Антинојевом култу у Тиволију, а бројни фрагменти египтизирајуће скулптуре потврђују да је у Хадријановој вили Антиној изједначен у првом реду с Озирисом (Mari & Sgalambro, 2007).

Откриће фрагментованог архитрава с натписом из Карнунтума, на коме се поред имена Луција Елија вероватно помиње и Антиној, наговестило је постојање још једног култног места у западним провинцијама Царства. Натпис је откривен у оквиру већег сакралног простора, на узвишењу које је доминирало насељем (Piso, 2003). Грађевина, за коју се везује натпис, била је саграђена на основи високој 0.9м. У питању је једноставан протилон, са тремом и два стуба на прочељу (Mraz, 2003, стр. 130). Налаз из Карнунтума са сочаничким спомеником везује личност царевог савладара и несужееног наследника Луција Елија. Луције Елије је често боравио у Карнунтуму, као гувернер Паноније. Отуда су његово ангажовање и промоција Антинојевог култа у Карнунтуму, као значајном војном и трговачком центру на периферији Империје, могући и извесни. Мање је поуздано ко су могли бити следбеници овог култа у Карнунтуму. Уколико се пође путем аналогије са култним местима у Ланувијуму и Сочаници, може се предпоставити да су у питању ослобођеници, пореклом са Истока, чије је присуство вишеструко потврђено.

Карнунтум је био важна станица на ћилибарском путу, који је од јадранске луке Аквилеја водио ка централној и северној Европи. Познато је да је у Аквилеји такође постојала значајна заједница грчких досељеника, као и ослобођеника (Boffo, 2008). У Аквилеји је такође посведочен култ Антиноја. Наиме, нађене су плочице од теракоте са утиснутим новчићем из Битиније, на коме је лик Антиноја. Сматра се да су у питању вотивни предмети. Пронађена је и мермерна биста Антиноја, која сведочи о његовом поштовању у Аквилеји. Поред тога, епиграфски је посведочен синкретизам Антиној Беленус. На једном епиграму из Тиволија Антиној је доведен у везу с Беленусом, келтским божанством које је особито поштовано у Аквилеји и околини (Zaccaria, 2008,

стр. 384). М. Шашел Кос (2009, стр. 187) сматра да постојање оријенталне заједнице у Аквилеји није од пресудног значаја за постојање Антинојевог култа, и да не треба тражити поштоваоце Антиноја међу рудничком администрацијом пореклом са Истока. Аналогија са Сочаницом, где су дедиканти Антинојевог натписа колони сочаничких рудника, у супротности је са овим мишљењем. Од важности за тему могло би бити и сазнање да су постојале блиске везе између богате и утицајне породице Цезернија, пореклом из Аквилеје, чије је богатство у вези с металургијом (Šašel Kos, 1998, стр. 326) и Хадријана. Неки од њих били су цареви најближи сарадници, међу њима и царев пратилац на његовом последњем путовању кроз Мезију, Цезерније Македо (T. Caesernius Macedo) (Syme, 1988, стр.168). Не може се са сигурношћу знати јесу ли аквилејски Цезернији, утицали на поштовање Антиноја у свом граду или у Мезији, али је легитимно претпоставити да су се, попут других царевих блиских сарадника, ангажовали на остварењу Хадријанових планова везаних за нови култ.

Култ Антиноја био је један у низу Хадријанових потеза који су служили повезивању источних и западних делова Царства. По свему судећи настао је из жеље и потребе да се римска религиозна схватања трансформишу и прилагоде становницима источних делова Царства, али и да се религиозни принципи хеленистичког света укључе у систем државне религије. На тај начин желело се постићи укључивање поданика са Истока у функционисање државних институција. Управо у време Хадријанове владавине расте број сенатора пореклом из Грчке и Азије. Један од најпознатијих у овој групи је Ирод Атички. Он је одличан пример формирања новог идентитета богатих представника локалних заједница у огромном Царству. Ирод Атички је своју лојалност Хадријану и припадност сенаторској елити брижљиво градио и истицао. То је, између осталог, чинио кроз поштовање Антиноја, чије статуе су нађене на његовим имањима у Луку на Пелопонезу и Берзици у близини Маратона на Атици. Случај Ирода Атичког није усамљен: у Шпанији, у вили локалног гувернера Гаја Валерија Авита (Caius Valerius Avitus) у близини Тарагоне, нађена је портретна статуа Антиноја. У Смирни Антиној Полемо (Antinous Polemo) финансира серију кованица с Антинојевим ликом, а у Мантинеји богати Спартанац Гај Јулије Еурикле (Caius Iulius Eurycles Nerculanus Lucius Vibullius Pius) даје средства за изградњу стое с екседром, посвећене градском патрону Антиноју.

Ирод Атички и Еурикле, који су били у даљем сродству, вршили су дужност свештеника империјалног култа (Orper, 2008, стр. 190).

Када се разматра појава култа Антиноја у западним провинцијама царства, изузевши Тиволи, који је неоспорно везан за личност цара, приметно је да је поштовање Антиноја такође подстицано из круга најближих царевих сарадника или сенатора који су желели да истакну своју безрезервну оданост цару. Поред тога, поштовање Антиноја је по правилу у вези с постојањем заједнице досељеника са Истока или пак ослобођеника пореклом са Истока. Култ Антиноја је по свему судећи од самог почетка имао улогу да приближи становнике источних провинција религиозној политици Царства. Као и већина култова поштованих у време Хадријана обједињавао је у себи елементе традиционалних веровања са мистичним култовима пореклом са истока, који су обећавали спасење, исцељење и вечни живот.

Поштовање Антиноја у римском насељу у Сочаници може се посматрати у истом контексту, односно, као култна пракса која је намењена заједници досељеника, робова и ослобођеника, посебно царских робова и ослобођеника, чији је присуство у Сочаници епиграфски потврђено (Милин, 2002, стр. 164). Ова пракса спајала је званични царски култ с мистичним култом новог бога с Истока, који поседује пророчко исцелитељску димензију. Веза Луција Елија са подизањем храма у Сочаници, коју је претпоставила М. Шашел Кос (2009, стр. 187), не може се са сигурношћу потврдити, али се не може ни одбацити. Иницијатива за подизање храма и увођење култа Антиноја у Сочаници могла је, такође, настати у кругу локалне заједнице, слично Солуну, чији представници су одмах после Антинојеве смрти затражили од цара дозволу да уведу култ новог бога у свој град (Orper, 2008, стр. 188). Хадријанов боравак у Мезији 134-135. године (Syme, 1988, стр. 168), могао је бити повод да се подигне храм Антиноја у римском насељу у Сочаници, као и прилика да се добије сагласност за његову изградњу.

Већина старијих аутора је сматрала да је поштовање Антиноја у непосредној вези са бројном заједницом досељеника са Истока, можда чак из Битиније, одакле је потицао сам Антиној. Међутим, нова сазнања о разлозима који су цара навели да свог љубимца прогласи за бога и подстакне ширење његовог култа, наговештавају да су царева побуде биле далеко прагматичније него што се до сада веровало. Наиме, иза Антинојеве деификације, у том слу-

чају, не стоје само царева љубавна осећања, већ намера да се створи култ који ће приближити припаднике богатих источних провинција званичној царској религији. Ова тенденција се може проширити и на све становнике Царства, ако се узме у обзир да је у Либији Антиној синкретизован са Еухмоном-Асклепијем, у Аквилеји с Беленусом, у Ланувијуму са Силваном. Култ новог бога, прожет елементима мистичних источних религија, синкретизује се с локалним култовима, с намером да повеже у култну заједницу досељенике с истока, домородачко становништво и римску владајућу групацију. О поштовању овако синкретизованог Антиноја, као и о томе да је поштовање Антиноја доносило материјалне и друге привилегије постоје бројна сведочанства. (Opper, 2008, стр. 188; Melfi, 2007, стр. 28) Тако се може извести закључак да је култ Антиноја, који је успоставио сам цар, наишао на одличан пријем код сенаторске елите блиске владару, која га је даље промовисала из политичких разлога. Поред тога, овај култ је наишао на добар пријем код ширих слојева становника, привлачан јер је нудио идеју спасења и вечног живота. На крају, култ је постао фокус окупљања грчког становништва у Царству, које на тај начин исказује лични идентитет и истовремено оданост цару. (Melfi 2007, стр. 28; Gleason, 2008, стр. 126)

Муниципијум ДД, у коме поред аутохтоног становништва налазимо и значајан број Грка и Оријенталаца, одлично се уклапа у ову хипотезу. Не треба заборавити да се насеље налази на простору који је гранична област између романизованих провинција царства и оних у којима је висок степен хеленизације, и чији су се утицаји могли осетити и у сочаничком насељу. Тако је у суседној Тракији нађен већи број предмета с ликом Антиноја. Реч је о групи балсамарија (Ђустендил, Варна, Созопол, Шуменско и др.), медаљону из Софије, новцима Луција Елија, кованим у Пловдиву. У Пловдиву је, такође, нађена стела с посветом хероју Антиноју, што може да говори о још једном култном месту посвећеном Хадријановом миљенику (Паунов, 2010). Колики је удео Хадријана, Луција Елија или неког блиског царевог сарадника у промовисању Антинојевог култа остаје у домену претпоставке. Примери Муниципијума ДД, Карнунтума и Пловдива потврђују да је такво ангажовање постојало. Чини се, ипак, да су кључна карика у формирању култа били богати представници заједнице грчког порекла, који су, слично много славнијем Ироду Атичком, видели у новом култу начин да покажу лојалност римском цару, а да ипак сачувају свој културни идентитет. Аспекти Антинојевог

култа у Сочаници представљају посебну тему. Наглашена улога воде у култу Антиноја у Сочаници има паралеле у култној пракси на Истоку, али се може помишљати и на много сложенији синкретизам с неким епихорским култом. Таква пракса је позната и практикована широм Царства.

Култ Антиноја уводи се у Сочаници у исто време кад и у другим деловима царства, и из истих побуда: поштовање Антиноја је посредно значило почаст самом цару Хадријану. Култ који првобитно промовише сенаторска елита налази одзив у ширем кругу поданика, а посебно у заједницима са високим уделом грчког становништва. У култу младића са истока, који је деификован као римски бог, они налазе фокус у коме се хеленски идентитет спаја с оданошћу римском цару. Привлачност Антинојевог култа лежи и у сложеној природи самог култа, коју је формулисао лично Хадријан, а која осликава религиозне тенденције времена у коме настаје. Исцелитељска, пророчка димензија, вера у спасење и вечни живот били су одговор на религиозне потребе свих слојева становништва. Религиозни, политички и економски разлози били су повод за поштовање новог бога, и насеље у Сочаници не представља изузетак у том смислу.

-
- ЛИТЕРАТУРА Beard, M., North, J., Price S., (1988) *Religions of Rome: Volume 2, A Sourcebook*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Birley, A. (2000). *Hadrian to the Antonines*. In A. K. Bowman, P. Garnsey, D. Rathbone (Eds.), *The Cambridge ancient history*, second edition, vol. 11, Cambridge: Cambridge University Press.
- Blandin Colburn, G., (1914). Civita Lavinia. The Site of Ancient Lanuvium, *American Journal of Archaeology, Second Series. Journal of the Archaeological Institute of America*, XVIII (1), 18 – 31.
- Boffo L., (2008). *Latino e greco ad Aquileia: lingue e identità*, in F. Crevatin (Cur.), *I luoghi della mediazione. Confini, scambi, saperi*, Trieste, 127-159.
- Voisin, J. (1987). Apicata, Antinoüs et quelques autres. Notes d'épigraphie sur lamort volontaire á Rome. In: *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité*, 99 (1), 257-280.
- Vout, C. (2007). *Power and Eroticism in Imperial Rome*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Вујовић, М. (1994). Антропоморфне бронзане посуде на тлу Србије, *Зборник Народног музеја*, XV(1), 87-95.

- Gaukler P., (1908). L'Antinoüs du sculpteur Antonianos, d'Aphrodisias. *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 52 (5), 338-357.
- Grenier J- C. et F. Coarelli . (1986). La tombe d'Antinoüs à Rome. In: *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Antiquité* , 98 (1), 217-253.
- Gleason, M.(2008). *Making Space for Bicultural Identity: Herodes Atticus Commemorates Regilla*. Local Knowledge and Microidentities in the Imperial Greek World , Cambridge:Cambridge University Press, 125 – 162.
- Dill, S., (1905). *Roman Society from Nero to Marcus Aurelius*. London: Macmillan and Co.
- Dobruna – Salihu,E. (2011). Arhitektonski ostaci antičkih središta središnjeg djela provincije Dardanije (Kosova), *Histria Antiqua* 20, 279-292.
- Dorcey, P. F., (1992). *The Cult of Silvanus: A Study in Roman Folk Religion*, Leiden: E. J. Brill
- Dušanić,S.(1971). Novi Antinojev natpis i metalla Municipii Dardanorum, *Živa Antika*, 21, 241-261.
- Dušanić, S. (2003). *Roman mining in Illyricum: Historical aspects*. y: Dall' Adriatico al Danubio / L'Ilirico nell'eta greca e romana, Atti del convegno internazionale, Cividale del Friuli, Pisa: Edizione Elettronica, 247-270. Dušanić S. , (2006). Prosopografske beleške o rudarstvu u Gornjoj Meziji - porodice imućnih doseljenika na rudničkom tlu, *Сѡаринар* 56, 85 – 102.
- Zaccaria M., S. Sgalambro. (2007). The Antinoeion of Hadrian's Villa: Interpretation and Architectural Reconstruction, *American Journal of Archaeology*, 111(1), 83-104.
- Zaccaria, C., (2008). Cultores Beleni, , *Dedicanti e „cultores“ nelle religioni celtiche*, ed Antonio Sartori. Milano : Cisalpino, 375 – 388.
- Jovanović, A. (2006). Prologue to the research of inhumation in Moesia Superior in the first to third centuries A.D, *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 22, 23-44.
- Melfi, M. (2007). *The Sanctuary of Asclepius*, ed. Hansen, I.L. and Hodges, R., Roman Butrint. An Assessment. Oxford: Oxbow, 17 – 31.
- Милин,М.(2002). Новооткривени римски епиграфски споменици из Сочанице (Косово), *Сѡаринар* 52, 163-174.
- Mihajlović, V. D., (2011). Inhumacija u Ranorimskom periodu na centralnom Balkanu - odraz društveno-ideoloških promena?. *Istraživanja* 22, 13-31.
- Mommsen, T., (1843). De collegiis et sodaliciis Romanorum, Kiliae : in libraria schwersiana. Преузето са: <http://archive.org/stream/decollegiisetso00haengoog#page/n10/mode/2up>

- Mosch, H. (2001). Die Antinoos-Medaillons von Bithynion-Klaudiopolis, *Schweizerische Numismatische Rundschau* 80, 109-126.
- Mrav, Z., (2003). Kaiserliche Bautätigkeit zur Zeit Hadrians in den Städten Pannoniens. *Acta antiqua Academiae scientiarum Hungarica* 43, 125-137.
- Opper, T. (2008). *Hadrian: Empire and Conflict*, Harvard:Harvard University Press.
- Паунов Е., (2010). Антиной в Сердика, Рядак медальон на фаворита на Хадриан от Софийския амфитеатър. *Будућел* 1(15), 42-48.
- Петровић, П. (1975). *Палеографија римских највише у Горњој Мезију*, Београд: Археолошки институт.
- Piso, I. 2003. *Das Heiligtum des Jupiter Optimus Maximus auf dem Pfaffenberg/Carnuntum. Die Inschriften*, (Der römische Limes in Österreich 41), Wien.
- Rebillard, É., (2009). *The Care of the Dead in Late Antiquity*, New York: Cornell University Press
- Rizzo, G. E., (1909) Antinoos-Silvano stele scolpita da Antoniano d'Afrodizia. *Ausonia, Rivista della Societa Italiana di Archeologia e storia dell'arte*, 3-18.
- Salza Prina Ricotti, E., (2001). Villa Adriana : il sogno di un imperatore, Roma. Преузето са: <http://www.espr-archeologia.it/articles/291/Villa-Adriana>
- Salza Prina Ricotti, E. (2002-2003). La ricerca della tomba di Antinoos a Villa Adriana in *Rendiconti Pontificia Accademia Romana di Archeologia*, LXXV, 113-144.
- Sapelli Ragni M., (2012). *Le Ragioni di una mostra*, у Antinoos. Il fascino della bellezza, ed. Sapelli Ragni M., Milano : Electa, 8-14.
- Syme, R. (1988). Journeys of Hadrian, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 73, 159-170.
- Fidanovski, S. (1988). Nekropole Municipijuma DD u svetlu novih istraživanja, *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, XV-XVI, 11-49.
- Fishwick, D., (1990). Votive Offerings to the Emperor ?. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 80, 121-130.
- Harrill, J. A., (1998). *The Manumission of Slaves in Early Christianity*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Heath, S. (2006). A Box Mirror Made from Two Antinous Medallions of Smyrna, *American Journal of Numismatics Second Series* 18, 63-74.
- Horsley, R., (1997). *Paul and Empire: Religion and Power in Roman Imperial Society*, New York: Continuum International Publishing Group.
- Cadario, M. (2012). *Le molteplici e mutevoli immagini di Antinoos*, у Antinoos. Il fascino della bellezza, ed. Sapelli Ragni M., Milano : Electa, 64-78.

Čerškov, E. (1970). *Municipium DD kod Sočanice* (Diss. et Monographiae 10), Priština –Beograd:Muzej Kosova – Arheološko društvo Jugoslavije.

Šašel Kos M, (1998). Je bila Emona nekdanji tabor 15. legije in veteranska kolonija? . *Zgodovinski časopis* 52 (3), 317-329.

Šašel Kos, M., (2009). *Antoninus in Upper Moesia - The Introduction of a New Cult*, ed. Bertineli, A., Gabriella, M., Donati A., *Opinione pubblica e forme di comunicazione a Roma : il linguaggio dell'epigrafia : atti del Colloquio AIEGL*, Borghesi 2007, Epigrafia e antichità 27. Faenza: Fratelli Lega Editori. 205 – 221.

BRANKA M. GUGOLJ

DANIJELA T. TEŠIĆ – RADOVANOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY,
DEPARTMENT OF HISTORY OF ART

SUMMARY

THE ORIGIN OF ANTINOUS CULT
IN ROMAN SETTLEMENT NEAR SOČANICA¹⁰

A Roman settlement, located near the village of Sočanica, was partly explored around 1960's. Systematic excavations headed by archaeologist E. Čerškov and resulted in quite a large number of mobile and immobile finds helped form a clearer picture of the history, economy and urban layout of the settlement known as Municipium DD. With this paper we want to draw attention to the temple of Antinous, in particular to the origin of Antinous cult in Sočanica. Apart from Lanuvium, Carnuntum and Hadrian's villa in Tivoli, where this cult has been confirmed with epigraphic evidence, the temples consecrated to Antinous are rare in the western part of the Roman Empire. Judging by the spatial organization and some aspects of the cult, the sanctuary has certain analogy with the sacred complexes erected in Greece in the time of the emperor Hadrian. In Municipium DD there occurred the binding of the Antinous cult, in the form which it was practiced in the West, with the cult practices conducted in East. While in the western parts the followers of the cult belonged to the circle of Emperor's closest associates, imperial slaves, and freed slaves; in the eastern parts of the empire the initiators were senators and wealthy citizens of Greek origin who in this way wanted to show their devotion to the Emperor. For the same reasons the cult was introduced in Sočanica.

KEY WORDS: Antinous, cult, temple, Hadrian, Municipium DD, Sočanica.

¹⁰ Rad је примљен 10. септембра 2013, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. децембра 2013.